

اهداف عربستان سعودی از توسعه فناوری هسته‌ای

محسن غریبی^۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

^۱. دانش آموخته کارشناسی ارشد دانشکده روابط بین الملل mohsengharibi72@gmail.com

چکیده

تلاش عربستان سعودی برای دستیابی به فناوری هسته‌ای، به چهار دهه قبل بازمی‌گردد. این کشور با تأسیس «شهر دانش و فناوری ملک عبدالعزیز» و ساخت «شهر انرژی اتمی و تجدیدپذیر ملک عبدالله»، مشارکت در موافقت‌نامه‌های منطقه‌ای و سازمان‌های بین‌المللی و همچنین با تقاضای فناوری هسته‌ای از قدرت‌های بزرگ، به تدریج توسعه این فناوری را آغاز کرد؛ اولیاتی که در سال‌های گذشته با جدیت بیشتری مورد توجه نسل جدید رهبران این کشور و در رأس آن‌ها محمد بن سلمان ولیعهد عربستان و اهداف کلان او در چشم‌انداز ۲۰۳۰ قرار گرفته است. این مقاله با روش تحلیلی تبیینی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای، این پرسش را در نظر دارد که «هدف اصلی عربستان سعودی از توسعه فناوری هسته‌ای چیست و در این راستا، با چه فرصت‌ها و چالش‌هایی مواجه است؟». در پاسخ به این پرسش، این فرضیه مطرح می‌شود که مهم‌ترین هدف عربستان از توسعه فناوری هسته‌ای کسب قدرت بازدارندگی و در ذیل آن، استفاده از فرصت‌هایی مانند امنیتی سازی برنامه هسته‌ای ایران، ارتقای امنیت انرژی و کسب اعتبار بین‌المللی، کسب فناوری و جلب حمایت کشورهای قدرتمند هسته‌ای در سازمان‌های بین‌المللی است. مهم‌ترین چالش‌های عربستان نیز شامل عدم موافقت آمریکا با اعطای تأسیسات ساخت بمب اتم، مخالفت بازیگران مهم منطقه‌ای و همچنین وجود عوامل بی‌ثبات‌کننده داخلی، ناامنی ناشی از جنگ یمن و عدم اعتماد کامل قدرت‌های بزرگ به ثبات بلندمدت این کشور است.

• واژگان کلیدی

برنامه هسته‌ای، بازدارندگی، امنیتی کردن، چشم‌انداز ۲۰۳۰، امنیت انرژی.

امروزه بهره‌مندی از قابلیت‌های علمی بر بسیاری از مؤلفه‌های قدرت ملی سایه افکنده و فناوری‌های نوین، تبدیل به اهرم و ابزارهای انواع بازیگران برای نقش‌آفرینی در جهان شده است. در این میان، برخورداری از فناوری هسته‌ای به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های قدرت‌آفرین دولت‌ها، با محدودیت‌ها و چالش‌های سیاسی و بین‌المللی متعددی روبه‌رو بوده و امروزه تنها ۳۱ کشور از مجموع ۱۹۳ کشور جهان دارای نیروگاه هسته‌ای هستند (World Nuclear Industry Status Report: 2019). امروزه ۴۱۳ راکتور فعال، ۴۹ راکتور در حال ساخت، ۱۹۱ راکتور از کار افتاده و ۹۳ راکتور متوقف‌شده در جهان موجود است (World Nuclear Industry Status Report: 2020).

در این میان، امروزه عربستان سعودی از جمله کشورهایی است که توسعه فناوری هسته‌ای را که از دهه‌های گذشته آغاز کرده بود، ذیل اهداف کلان منتشر شده در سند چشم‌انداز ۲۰۳۰ و با توجه به پیشتری مدنظر قرار داده است. محمد بن سلمان که امروزه ولیعهد عربستان است، این چشم‌انداز را در زمانی که جانشین ولیعهد بود و در تاریخ ۲۵ آوریل ۲۰۱۶ با شعار «عربستان سعودی قلب جهان عرب و اسلام، کانون سرمایه‌گذاران و قطب اتصال سه قاره» حول سه محور «جامعه بانشاط»، «اقتصادی شکوفا» و «ملت آرمان‌گرا» ارائه داد.

این راهبرد کلان، تحولات و اصلاحات گسترده و اهداف بزرگی مانند «ارتقای جایگاه جهانی اقتصاد عربستان از رتبه ۱۹ به رتبه ۱۵ جهان»، «افزایش درآمد غیرنفتی از ۱۶۳ میلیارد ریال سعودی به ۱ تریلیون ریال سعودی»، «افزایش دارایی صندوق سرمایه‌گذاری عمومی از ۶۰۰ میلیارد ریال به بیش از ۷ تریلیون ریال سعودی»، «بومی‌سازی انرژی‌های تجدیدپذیر و تجهیزات صنعتی و افزایش سهم صادرات غیرنفتی در تولید ناخالص داخلی از ۱۶ درصد به ۵۰ درصد»، «افزایش بهره‌وری و رقابت‌پذیری بخش انرژی» و توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر و هسته‌ای را مدنظر دارد.

در این راستا، عبدالعزیز بن سلمان وزیر انرژی عربستان، در سپتامبر ۲۰۱۹ اعلام کرد که کشورش قصد دارد برای غنی‌سازی و ساخت اورانیوم موردنیاز برنامه برق هسته‌ای، برنامه ساخت دو راکتور را در آینده آغاز کند (English.Alarabiya: 2019). پیش‌ازین، شهر انرژی اتمی و تجدیدپذیر ملک عبدالله^۱ در سال ۲۰۱۱ اعلام کرده بود که عربستان قصد دارد تا سال ۲۰۳۲ میلادی سالیانه ۱۷.۶ گیگاوات برق هسته‌ای تولید کند که برای تولید این میزان برق، به شانزده راکتور برق هسته‌ای با برآورد هزینه ۸۸ میلیارد دلار نیازمند است (Crsreports.Congress.Gov: 2019).

^۱. King Abdullah City for Atomic and Renewable Energy (KA-CARE)

حال سؤالی که با عنایت به اقدامات صورت گرفته در زمینه برنامه هسته‌ای و اظهارات مقامات ریاض مطرح می‌شود این است که «هدف اصلی عربستان از توسعه فناوری هسته‌ای چیست و در این راستا، ریاض با چه فرصت‌ها و چالش‌هایی مواجه است؟». در پاسخ به این پرسش، این فرضیه مطرح می‌شود که مهم‌ترین هدف عربستان از توسعه فناوری هسته‌ای تلاش برای کسب بازدارندگی محدود هسته‌ای و در ذیل آن، استفاده از فرصت‌هایی مانند امنیتی‌سازی برنامه هسته‌ای ایران، ارتقاء امنیت انرژی، افزایش اعتبار بین‌المللی، کسب فناوری و جلب حمایت کشورهای قدرتمند هسته‌ای در مجامع بین‌المللی است. یافته‌های این پژوهش مبتنی بر روش تحلیلی - تبیینی نشان می‌دهد که عربستان سعودی برای توسعه فناوری هسته‌ای، به گسترش همکاری و توافق با قدرت‌های بزرگ روی آورده و این مسئله را محدود به آمریکا و غرب نکرده است. چرا که مقامات عربستان در ژانویه ۲۰۱۹ طرح‌هایی را از شرکت‌ها و نهادهای آمریکا، روسیه، فرانسه، کره جنوبی و چین دریافت و قصد خود برای همکاری با سایر کشورها را اعلام کردند.

ریاض در کنار هدف اصلی و فرصت‌های مدنظر خود، با چالش‌ها و محدودیت‌هایی نیز روبه‌رو است که مهم‌ترین آن‌ها شامل عدم عزم قدرت‌های بزرگ خصوصاً آمریکا به برخورداری ریاض از ابزارهای ساخت بمب اتم و همچنین مخالفت بازیگران مهم منطقه‌ای از جمله رژیم صهیونیستی، جمهوری اسلامی ایران، ترکیه، قطر و حتی امارات است. برخی عوامل بی‌ثبات کننده داخلی، ناامنی ناشی از جنگ یمن و عدم اعتماد کامل قدرت‌های بزرگ به ثبات بلندمدت این کشور نیز از دیگر دشواری‌های توسعه برنامه هسته‌ای عربستان است.

چهارچوب نظری

تلاش عربستان برای توسعه برنامه هسته‌ای را می‌توان در چهارچوب رهیافت نواقع‌گرایی^۱ و در راستای تلاش این کشور برای کسب بازدارندگی هسته‌ای^۲ ارزیابی کرد. بر اساس رویکرد نواقع‌گرایی، همه کشورها به دنبال بقا هستند و برای به حداقل رساندن امنیت خود در یک سیستم خودیار به رقابت با سایر بازیگران می‌پردازند که این امر منجر به معمای امنیت می‌شود.

طبق این نظریه، افزایش امنیت دولتی به معنای کاهش امنیت دیگری است و تنها با کسب تسلیحات هسته‌ای است که دولت‌ها خود را دارای امنیت می‌دانند لذا آن‌ها تلاش خواهند نمود که مانع دیگر دولت‌ها جهت دستیابی به چنین فناوری بازدارنده‌ای شوند بازدارندگی هسته‌ای بر این

1. Neorealism

2. Nuclear Deterrence

عقیده استوار است که تهدید به اقدامات تلافی‌جویانه تنها توسط سلاح هسته‌ای می‌تواند صورت بگیرد و تنها این سلاح‌ها هستند که می‌توانند از حمله یک متجاوز بالقوه جلوگیری کنند. در واقع از تسلیحات هسته‌ای یا تهدید به کاربرد این‌گونه سلاح‌ها، به‌منظور حصول اهداف سیاسی استفاده می‌شود (آدمی، کشاورز مقدم، ۱۳۹۳: ۲۱۵-۲۳۴)

بازدارندگی هسته‌ای ممکن است «کلی یا آبی» و یا «حداقلی یا نسبی» باشد. بازدارندگی کلی سیاستی است که تمام دارندگان سلاح‌های هسته‌ای در آرزوی به دست آوردن آن هستند ولی در عمل، تنها در اختیار ابرقدرت‌هاست؛ اما بازدارندگی حداقلی و نسبی، سطحی پایین‌تری از بازدارندگی است و این کشورها مستلزم داشتن توان ضربه دوم هستند تا حدی که بتوانند دشمن را از آغاز حمله هسته‌ای بازدارند (عسگرخانی، ۱۳۷۷: ۲۱). عربستان سعودی وقوع جنگ در منطقه از سوی سایر رقبای آن‌ها را نه تنها ممکن، بلکه کاملاً محتمل و حتی امری رایج می‌داند. لذا ناشی از دو عامل قدرت و ترس، اعمال بازدارندگی به‌وسیله توسعه ابزارهای قدرت‌آفرین نظامی و غیرنظامی از جمله فناوری هسته‌ای را ضروری ارزیابی می‌کند. با توجه به رهیافت نواقح‌گرایی و مفهوم بازدارندگی و ضمن توجه به اقدامات عربستان در خرید انبوه تسلیحات و تلاش‌های این کشور برای توسعه برنامه هسته‌ای، می‌توان هدف اصلی این کشور را تأمین بازدارندگی متعارف و سپس، حرکت به‌سوی کسب بازدارندگی هسته‌ای حداقلی در جهت حفظ بقا، ارتقاء امنیت و تبدیل شدن به قدرت برتر منطقه‌ای در نظر گرفت. این کشور ابتدا درصدد تثبیت جایگاه خود در منطقه به‌عنوان یک کشور مورد اعتماد با موقعیت راهبردی و سپس دستیابی به فناوری هسته‌ای در یک روند صلح‌آمیز و کم‌چالش، توسعه آن و بعد، کسب توانایی غنی‌سازی و ابزارهای ساخت بمب اتم جهت دستیابی به بازدارندگی هسته‌ای در بلندمدت است. تاکنون این کشور، لزوم بازدارندگی هسته‌ای خود را در تقابل با برنامه هسته‌ای ایران تعریف کرده و تلاش داشته تا با امنیتی ساختن و ممانعت از حل‌وفصل بین‌المللی آن، از یک‌سو فشار بر تهران را استمرار و از سوی دیگر، توسعه برنامه هسته‌ای خود را توجیه کند.

۱. روند توسعه برنامه هسته‌ای عربستان

اقدامات اولیه عربستان برای دستیابی به انرژی هسته‌ای به تأسیس «شهر دانش و فناوری ملک عبدالعزیز»^۱ در سال ۱۹۷۷ و سپس تأسیس «موسسه مطالعاتی انرژی هسته‌ای»^۲ در درون آن در سال ۱۹۸۸ بازمی‌گردد. مرکز ملی دانش و فناوری عربستان سعودی در سال ۱۹۷۷ در شهر ریاض

^۱ King Abdulaziz City for Science and Technology (KACST)

^۲ Atomic Energy Research Institute

شکل گرفت و در سال ۱۹۸۵ به نام «شهر دانش و فناوری ملک عبدالعزيز» تغییر نام داد. سازمان‌های تحقیقاتی این مرکز شامل انرژی اتمی، کامپیوتر و الکترونیک، نفت و پتروشیمی، انرژی، منابع و توسعه، نجوم و ژئوفیزیک و همچنین سازمان تحقیقات فضایی می‌شود. مسئولیت‌های این مرکز نیز شامل ارائه سیاست‌های ملی درباره گسترش دانش و فناوری، ارائه استراتژی و برنامه‌های اجرایی و همکاری با سازمان‌های حکومتی، نهادهای علمی و مراکز تحقیقاتی برای ارتقاء پژوهش و تبادل اطلاعات و تجربیات است (Shay: 2019).

سپس عربستان همراه با ده کشور عراق، اردن، کویت، لبنان، بحرین، عمان، قطر، سوریه، امارات و یمن، در ژوئن سال ۲۰۰۲ عضو «موافقت‌نامه کشورهای عربی در آسیا برای تحقیق، توسعه و آموزش علوم و فناوری هسته‌ای»^۱ شد (Iaea(A): 2019). اقدام دیگر عربستان این بود که در کنار سایر کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در دسامبر ۲۰۰۶ اعلام کردند که این شورا مطالعاتی درباره استفاده صلح‌آمیز از انرژی هسته‌ای انجام داده است. در سال ۲۰۰۷ نیز این کشورها موافقت‌نامه همکاری با آژانس بین‌المللی انرژی اتمی برای امکان‌سنجی انرژی هسته‌ای منطقه‌ای و برنامه آب‌شیرین‌کنی را ذیل تحقیقات عربستان اعلام کردند. حکومت سعودی در اوت ۲۰۰۹ قصد خود از داشتن برنامه هسته‌ای را اعلام کرد. از این‌رو، پادشاه عربستان دستور ساخت «شهر انرژی اتمی و تجدیدپذیر ملک عبدالله» را باهدف ایجاد جایگزینی برای سوخت‌های فسیلی و ایجاد سازمانی برای پیمان‌های هسته‌ای صادر کرد. این مرکز به‌عنوان یک نهاد علمی-تحقیقاتی دولتی با مدیریت وزیر انرژی، در شهر ریاض تأسیس و موظف به تحقیق، توسعه، برنامه‌ریزی، تربیت نیروی انسانی، حمایت از بومی‌سازی فناوری‌های مربوطه و تهیه رهنمود در زمینه انرژی اتمی و انرژی‌های تجدیدپذیر شد. در ادامه، عربستان در اواخر سال ۲۰۱۶ برنامه ملی تغییر ۲۰۲۰ را ارائه داد که در بخش انرژی هسته‌ای، توجه به راکتورهای کوچک مدولار^۲ و هدف‌گذاری برای بومی‌سازی به‌عنوان یک هدف استراتژیک، مدنظر قرار گرفت. اهدافی که به‌طور خلاصه می‌تواند دربردارنده توسعه کیفی قابلیت بخش‌های اتمی و تجدیدپذیر، بومی‌سازی راکتورهای کوچک مدولار بر پایه فناوری اسمارت^۳ و بومی‌سازی تولید اورانیوم باشد. سپس عربستان چارچوب برنامه هسته‌ای کشورش^۴ برای سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱ را در ۳۰ می ۲۰۱۷ به آژانس بین‌المللی انرژی اتمی ارائه داد. این چارچوب، برنامه

1. Cooperative Agreement for Arab States in Asia For Research, Develon and Training Related to Nuclear Science and Technology (ARASIA).

2. Small Modular Reactor

3. SMART

4. Country Programmed Framework (CPF)

میان مدت همکاری‌های فناورانه میان یک دولت با سازمان بین‌المللی انرژی اتمی است که مناطق اولویت‌دار برای انتقال فناوری هسته‌ای را طراحی و منابع موردنیاز برای همکاری را که در زمینه فناوری، مستقیماً برای اهداف توسعه ملی لازم است را شناسایی می‌کند. عربستان در این چارچوب سیزده اولویت را مشخص کرد که شامل ۱. برنامه‌ریزی و اجرای برنامه هسته‌ای، ۲. زیرساخت‌های نظارتی برای {مانعت} از تشعشع و ایمنی هسته‌ای، ۳. راکتورهای تحقیقاتی، ۴. حفاظت و امنیت هسته‌ای، ۵. اکتشاف و سرمایه‌گذاری اورانیوم، ۶. مدیریت پسماند رادیواکتیو، ۷. مدیریت منابع آب و نمک‌زدایی از آب ۸. رصد و مانیتورینگ محیطی، ۹. سلامت انسانی، ۱۰. آمادگی و واکنش اضطراری، ۱۱. کاربری و کاربردهای رادیوایزوتوپ در مواد غذایی، کشاورزی و کاربردهای صنعتی، ۱۲. توسعه منابع انسانی برای کاربردهای مختلف هسته‌ای، ۱۳. زنجیره ارزش و روابط صنعتی می‌شود (Iaea.Org(B): 2019).

عربستان در جولای ۲۰۱۷ نیز با هدف ساخت نیروگاه‌های بزرگ برق هسته‌ای، راکتورهای کوچک، چرخه سوخت هسته‌ای و کمیسیون هماهنگ‌کننده هسته‌ای و رادیولوژی؛ تصمیم به تأسیس «پروژه ملی انرژی اتمی^۱» و تدوین مقررات ملی و اداری جدید برای آن گرفت (Kacare.Gov.Sa: 2019) لازم به ذکر است که سازمان بین‌المللی انرژی اتمی در جولای ۲۰۱۸ اعلام کرد که گزارشی از گروه کارشناسی «بازدید یکپارچه زیرساخت‌های هسته‌ای^۲» را دریافت کرده و اعلام کرد که «عربستان پیشرفت‌های قابل توجهی در توسعه زیرساخت‌های هسته‌ای خود داشته و به ایجاد یک چهارچوب قانونی اقدام کرده و همچنین مطالعات جامعی را برای قدم‌های بعدی برنامه خود برداشته است. همچنین این کشور به توسعه مشارکت خود با کشورهای دارای تجربه‌ی استفاده از انرژی هسته‌ای پرداخته است» (Iaea.Org: 2018). آژانس در گزارش سال ۲۰۱۹ نیز نتیجه گرفت که پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه ساختار قانون‌گذاری و توسعه زیرساخت هسته‌ای عربستان صورت گرفته است (World-Nuclear.Org: 2019).

علاوه بر اقدامات مذکور، عربستان در برخی کنوانسیون‌ها و توافق‌های بین‌المللی مربوط به انرژی هسته‌ای نیز مشارکت داشته و عضو سازمان بین‌المللی انرژی اتمی^۳، پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای^۴، کنوانسیون تروریسم هسته‌ای^۵، کنوانسیون کمک‌رسانی به هنگام وقوع حوادث هسته‌ای

1. SNAEP

2. Integrated Nuclear Infrastructure Review (INIR)

3. International Atomic Energy Agency

4. Treaty on The Non-Proliferation of Nuclear Weapons

5. Nuclear Terrorism Convention

یا فوریت رادیولوژیکی^۱، کنوانسیون اطلاع‌رسانی اولیه درباره یک حادثه هسته‌ای^۲، کنوانسیون ایمنی هسته‌ای^۳ و کنوانسیون وین راجع به مسئولیت مدنی در قبال خسارت هسته‌ای^۴ است. همچنین این کشور در انتخابات اعضای شورای حکام آژانس انرژی اتمی^۵ برای دوره ۲۰۱۹-۲۰۲۱ شرکت کرد و به‌عنوان عضو شورا برای یک دوره دو ساله انتخاب شد (Reuters(A): 2019).

۲. فرصت‌های عربستان در توسعه برنامه هسته‌ای

هدف اصلی و کلان عربستان از توسعه برنامه هسته‌ای، حفظ بقا و امنیت از طریق کسب بازرندگی هسته‌ای محدود و استفاده از فرصت‌هایی نظیر امنیتی سازی برنامه هسته‌ای ایران، ارتقاء امنیت انرژی، ارتقاء اعتبار بین‌المللی، کسب فناوری و جلب حمایت قدرت‌های بزرگ هسته‌ای در مجامع بین‌المللی است.

امنیتی سازی برنامه هسته‌ای ایران: مفهوم امنیتی‌سازی^۶ از محورهای مهم در مکتب کپنهاگ است. می‌توان فرایند امنیتی‌سازی یک پدیده را به این شکل تبیین کرد که بازیگر امنیتی-ساز با استفاده از کلمات و مفاهیم، یک پدیده را به‌عنوان تهدید معرفی می‌کند؛ در صورتی که بازیگر امنیتی‌ساز از جایگاه اقتدارآمیزی برخوردار باشد و در اثبات معرفی آن پدیده به‌عنوان تهدید، عامل عینی و قابل استنادی داشته باشد، آنگاه اگر پدیده یادشده با پذیرش عموم مخاطبان مواجه شد، این پدیده به‌مثابه پدیده‌ای امنیتی شناخته خواهد شد. در این میان، بازیگرانی نیز وجود دارند که در تأکید بر تهدید قلمداد کردن پدیده مذکور اقداماتی انجام می‌دهند و سبب هموار ساختن فرایند امنیتی‌سازی می‌شوند یا در نتایج حاصل از امنیتی‌سازی به سبب ظرفیت‌ها و قابلیت‌هایی که دارا هستند در دستیابی به اهداف بازیگر امنیتی‌ساز مؤثر عمل می‌کنند (فیروزآبادی، علوی، ۱۳۹۴: ۴۴-۴۵).

تطبیق مفهوم «امنیتی سازی» با رفتارهای سیاسی و دیپلماتیک عربستان نشان می‌دهد که این کشور به‌عنوان یک بازیگر هموار کننده روند امنیتی‌سازی، مقابله با برنامه هسته‌ای ایران را بهانه و فرصتی برای توسعه برنامه هسته‌ای خود قلمداد کرده است. کنش‌های مقامات سعودی همواره به موازات مواضع مقامات آمریکا و در جهت معرفی برنامه هسته‌ای ایران به‌عنوان تهدیدی برای منطقه

¹. Convention on Assistance In the Case of a Nuclear Accident or Radiological Emergency

². Convention on Early Notification of a Nuclear Accident

³. Convention on Nuclear Safety

⁴. Vienna Convention on Civil Liability for Nuclear Damage

⁵. Board of Governors of the International Atomic Energy Agency

⁶. Securitization

و جهان بوده است. این رویکرد از حدود دو دهه پیش آغاز شد و تا زمان انجام مذاکرات هسته‌ای ایران با کشورهای ۱+۵، امضای توافق برجام، روی کار آمدن دونالد ترامپ، خروج دولت آمریکا از توافق هسته‌ای و در ادامه، شکست ترامپ در انتخابات آمریکا و رویکردهای متفاوت دولت جو بایدن نسبت به توافق هسته‌ای ایران ادامه پیدا کرده است. چنانکه عبدالله بن عبدالعزیز پادشاه سابق عربستان در سال ۲۰۰۹ به مقامات آمریکا بابت برنامه هسته‌ای ایران هشدار داد و گفت که اگر ایران صاحب بمب اتمی شود، آن‌ها نیز بدنبال بمب هسته‌ای خواهند رفت. افشای یک تلگراف دیپلماتیک در نوامبر ۲۰۱۰ نیز نشان داد که پادشاه سعودی از آمریکا خواسته تا با راه‌اندازی یک حمله نظامی علیه تأسیسات هسته‌ای ایران، «سر افعی» را قطع کند (Reuters: 2010). ترکی الفیصل سفیر سابق عربستان در آمریکا نیز در سال ۲۰۱۱ گفته بود «اگر ایران به جمع کشورهای دارای بمب اتم بپیوندد، عربستان نیز احتمالاً به کسب بازدارندگی اتمی خواهد پرداخت». او در سال ۲۰۱۲ نیز گفته بود «عربستان و سایر کشورهای خلیج (فارس) باید به‌دقت، تمام گزینه‌ها از جمله دستیابی به سلاح‌های کشتار جمعی را بررسی کنند» (Kahl, Dalton & others, 2013: 17) علاوه بر این مواضع، تلاش برای تغییر ساختار مذاکرات هسته‌ای و نقش‌آفرینی به‌عنوان یکی از طرف‌های مذاکره‌کننده، بخشی از دستور کار عربستان در طول مذاکرات هسته‌ای ایران از سال ۲۰۱۴ بود. در این دوران، سعود الفیصل وزیر خارجه سابق عربستان، خواستار اطلاع ریاض و متحدانش از مفاد مذاکرات به‌ویژه امتیازات داده شده به تهران شد. ترکی بن فیصل رئیس سابق سازمان اطلاعات عربستان نیز با ابراز نگرانی درباره نفوذ روزافزون قدرت منطقه‌ای ایران، خواهان حضور کشورهای شورای همکاری خلیج فارس در مذاکرات هسته‌ای و تبدیل گروه ۱+۵ به ۲+۵ شد (ناصری: ۱۳۹۲).

حاکمان سعودی با پیشرفت مذاکرات هسته‌ای و پس از انعقاد توافق، به کارشکنی‌های خود ادامه داده و تداوم تحریم‌ها، وادار کردن ایران به عقب‌نشینی از برنامه هسته‌ای و کاهش نقش منطقه‌ای را مورد تأکید قرار دادند. به‌علاوه، آن‌ها انعقاد توافق هسته‌ای را به‌منزله سرآغازی برای رقابت هسته‌ای با ایران معرفی کردند. سپس آن‌ها با انعقاد توافق با کشورهای دارای توانمندی هسته‌ای تلاش کردند تا اراده خود برای اکتساب توانایی غنی‌سازی اورانیوم و استخراج پلوتونیوم را نمایش داده و بسترهای لازم برای شکل‌دهی به تصمیمات و اقدامات مقام‌های آمریکایی را فراهم آورند. توافق ریاض با کره جنوبی، چین، روسیه، ژاپن و فرانسه و همچنین (سیمبر، پیرمحمدی و دیگران، ۱۳۹۸: ۸۸-۹۱) اظهارات محمد بن سلمان در اسفند ۱۳۹۶ مبنی بر اینکه: «عربستان سعودی خواهان دستیابی به بمب اتم نیست ولی بدون شک، اگر ایران دنبال توسعه بمب اتم باشد، ما هم در اسرع وقت، این کار را خواهیم کرد»، در این راستا قابل ارزیابی است (Cbsnews: 2018).

مرحله بعدی مواجهه عربستان با برنامه هسته‌ای ایران، به دوران ریاست جمهوری ترامپ و تصمیم او مبنی بر خروج از توافق برجام بازمی‌گردد. اقدامات عربستان در این مرحله در چندین محور از جمله تخریب برجام و متهم ساختن ایران به نقض برجام، تحت‌الشعاع قرار دادن این مسئله در افکار عمومی، تلاش برای کاهش بهره‌مندی ایران از مزیت‌های این توافق و تأثیرگذاری بر آراء و دیدگاه‌های نخبگان کشورهای مذاکره‌کننده با ایران سازمان‌دهی شد و سرانجام با خروج آمریکا از توافقنامه برجام، عربستان به بخشی از هدف مشترک خود با واشنگتن نائل شد. در این مرحله بود که وزارت خارجه عربستان در روز اعلام خروج آمریکا از توافقنامه برجام در ۱۸ اردیبهشت ۱۳۹۷، با صدور بیانیه‌ای، از احیای تحریم‌های اقتصادی حمایت و ایران را به فعالیت‌های بی‌ثبات‌کننده در منطقه، توسعه موشک‌های بالستیک و سلاح‌های کشتار جمعی و حمایت از گروهک‌های تروریستی متهم کرد (Saudiembassy: 2018).

عربستان از این دوران به بعد، به تلاش برای ایجاد اجماع علیه ایران و عدم اکتفا به خروج آمریکا از برجام روی آورد و سعی کرده تا با تخریب کامل برجام، ایران و سایر طرف‌های این توافق را به صدور توافقنامه جدیدی ملزم سازد. توافقی که شامل محدودسازی نقش منطقه‌ای، توقف برنامه موشکی، نظارت بدون محدودیت بر تمام اماکن نظامی و غیرنظامی ایران باشد. از این رو، متهم کردن ایران به عدم رعایت تعهدات و مقررات بین‌المللی و هشدار نسبت به ایمنی تأسیسات هسته‌ای ایران به خصوص بهانه کردن ایمنی نیروگاه اتمی بوشهر، پیوند مسئله هسته‌ای با نفوذ منطقه‌ای و برنامه موشکی ایران؛ از جمله راهبردهای عربستان علیه برنامه هسته‌ای ایران بود. برخی از مواضع ضدایرانی مقامات سعودی در این دوران به شرح ذیل است:

۲۰ شهریور ۹۸: «نقض توافق هسته‌ای توسط ایران، تأیید‌کننده کاستی‌های این توافق است»، «حصول توافق جامع بین‌المللی جهت مقابله با دسترسی ایران به سلاح هسته‌ای الزامی است»، «دستیابی به یک مکانیسم ویژه، شدید و دائمی نظارت بر تمام تأسیسات؛ از جمله تأسیسات نظامی و همچنین تدارک یک مکانیسم تحریم مجدد، در صورت نقض مجدد این توافق توسط ایران، الزامی است» (Arabnews, 2019).

۲۵ شهریور ۹۸: «ایران بر نقض تعهدات هسته‌ای و نقض محدودیت ذخایر اورانیوم غنی‌شده با درصد پایین پافشاری دارد». «تأسیسات هسته‌ای بوشهر در یک منطقه - ی در معرض لرزش قرار دارد و احتمال وقوع یک فاجعه هسته‌ای در منطقه وجود دارد» (Iaea(C), 2019)

نماینده عربستان
در آژانس
بین‌المللی انرژی
اتمی

<p>۲ آذر ۹۸: وزارت خارجه عربستان از تصمیم آمریکا درباره پایان معافیت تأسیسات هسته‌ای فردو در ایران که از ۲۴ آذر ۹۸ آغاز می‌شد و لزوم بازگرداندن شدن فوری تحریم‌ها در صورت تخطی ایران از توافق هسته‌ای را دربرمی‌گرفت، استقبال کرد (Spa, 2019).</p>	<p>وزارت خارجه عربستان</p>
<p>۱۹ آذر ۹۸: ملک سلمان در سخنرانی خود در افتتاحیه نشست سران کشورهای شورای همکاری به لزوم «مقابله با مداخلات و تهدیدات ایران در زمینه‌های هسته‌ای، توسعه موشک‌های بالستیک، تهدید امنیت منابع انرژی، تهدید امنیت مسیرهای دریایی و تهدید آزادی حرکت کشتی‌رانی» اشاره کرد. در بیانیه پایانی این نشست نیز، عدم پایبندی ایران به توافق هسته‌ای محکوم شد (Mehrnews: 1398).</p>	<p>پادشاه عربستان</p>

اما مرحله بعدی رویکرد مقامات سعودی نسبت به پرونده هسته‌ای ایران با شکست ترامپ در انتخابات ریاست جمهوری و پیروزی جو بایدن نمایان شد. در این دوران، رئیس‌جمهور جدید آمریکا بازگشت به توافق هسته‌ای را مشروط به بازگشت ایران به تعهدات خود دانست. حاکمان سعودی در واکنش به این رویکرد، موضوعاتی مانند لزوم مشارکت عربستان در این توافق، ممنوعیت دائمی غنی‌سازی ایران، مقابله با توانمندی موشکی و نفوذ منطقه‌ای ایران را مطرح و تلاش کردند تا با جلب نظر کشورهای اروپایی، مسیر اجرای توافقنامه برجام را ناهموار کنند. در این دوران، وزیر خارجه آلمان ایده «برجام پلاس» را به انضمام پرداختن به موضوعات منطقه‌ای ارائه داد (Frence24: 2021) و رئیس‌جمهور فرانسه، یافتن راهی برای مشارکت عربستان و اسرائیل در توافق با ایران را مطرح کرد (Reuters: 2021). رویکردهایی که با استقبال مقامات سعودی از جمله موارد ذیل همراه شد:

<p>۲۶ آبان ۹۹: «در صورتی که ایران به یک قدرت هسته‌ای تبدیل شود، ریاض حق مجبزه شدن به تسلیحات اتمی را دارد».</p>	<p>عادل الجبیر</p>
<p>۳۰ خرداد ۹۹: عربستان از گزارش و تلاش‌های آژانس برای افزایش بازدیدها از فعالیت‌ها و سایت‌های هسته‌ای ایران حمایت کرد و سپس به‌عنوان عضو شورای حکام، به قطعنامه ضدایرانی فرانسه، آلمان و انگلستان در شورای حکام رأی مثبت داد (Khabaronline: 1399).</p>	<p>نماینده عربستان در آژانس بین‌المللی انرژی اتمی</p>
<p>۱۴ آذر ۹۹: عبدالله المعلمی: «ما برنامه مخرب ایران و برنامه هسته‌ای ایران را در نظر داریم و جهان باید نقش اساسی خود برای محرومیت ایران از بمب اتم را ایفا کند».</p>	<p>نماینده دائم در سازمان ملل</p>
<p>۱۶ آذر ۹۹: فیصل بن فرحان: «امیدواریم که با تمام مسائلی که منجر به نگرانی از</p>	<p>وزیر خارجه</p>

<p>ایرانی‌ها شده برخورد شود که در رأس آن، ضرورت ممنوعیت دائم غنی‌سازی اورانیوم و عدم امکان بازگشت ایران به این فعالیت‌ها در صورت بروز اختلاف است».</p> <p>۱۵ آذر ۹۹: فیصل بن فرحان: «اول از همه انتظار داریم که کاملاً با ما مشورت شود و ما دیگر دوستانمان در منطقه کاملاً در جریان آنچه در مذاکرات با ایران اتفاق می‌افتد باشیم».</p>	<p>عربستان</p>
--	----------------

کسب فناوری و جلب حمایت قدرت‌های بزرگ: عربستان سعودی برای کسب فناوری هسته‌ای و جلب حمایت قدرت‌های بزرگ در مجامع بین‌المللی، به مشارکت با کشورهای قدرتمند هسته‌ای جهان روی آورده است. امروزه آمریکا، چین، روسیه و فرانسه از جمله مهم‌ترین کشورهای هسته‌ای جهان هستند و ریاض، با نگاهی فرصت محور، در سطوح مختلفی درصدد همکاری با آن‌ها به شرح ذیل است (World Nuclear Industry Status Report: 2019).

جایگاه آمریکا: صادرات فناوری هسته‌ای تجارتي پرسود است و سیاست‌گذاران هر دو حزب جمهوری خواه و دموکرات معتقدند که انجام این کار موجب افزایش منافع خارجی، فعال شدن شرکت‌ها و صنایع هسته‌ای، افزایش اشتغال و کسب درآمدهای عظیم اقتصادی برای آمریکا می‌شود. صنایع هسته‌ای آمریکا که هم‌اکنون امکان ساخت پروژه‌های بزرگ هسته‌ای در داخل کشور خود را آن‌چنان ندارند، ساخت تأسیسات هسته‌ای ده‌ها میلیارد دلاری عربستان را فرصتی مهم ارزیابی می‌کنند.

اما مسئله‌ای که همکاری عربستان و آمریکا در زمینه هسته‌ای را دشوار کرده، «توافقنامه ۱۲۳» است. ضوابط این توافق شامل: ۱. انتقال امن مواد و تجهیزات هسته‌ای ۲. اعمال حفاظت جامع آژانس بین‌المللی انرژی اتمی، ۳. عدم استفاده از مواد منتقل شده در جهت ساخت ابزار انفجاری هسته‌ای یا هر استفاده نظامی دیگر به‌گونه‌ای که آمریکا حق درخواست جهت بازگرداندن مواد و تجهیزات انتقال داده شده را دارد ۴. هیچ فناوری و هیچ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده‌ای نباید بدون کسب رضایت آمریکا به طرف ثالث منتقل شود ۵. حفظ امنیت فیزیکی مواد هسته‌ای ادامه دارد ۶. امکان غنی‌سازی یا باز فرآوری توسط کشور دریافت‌کننده مواد و تجهیزات بدون تأیید قبلی وجود ندارد ۷. آمریکا باید قبل از ذخیره و نگهداری پلوتونیم منتقل شده یا اورانیم بسیار غنی شده، این کار را تأیید کند، ۸. هرگونه مواد و تجهیزات تولید شده یا استفاده از فناوری هسته‌ای واگذار شده، ذیل شرایط ذکر شده در بالا است (Congressional Research Service: 2019).

علاوه بر محدودیت‌های مذکور، کسب مصوبه کنگره جهت صادرات تجهیزات نیز مطرح است زیرا پیش از صادرات راکتور هسته‌ای توسط شرکت‌های آمریکایی، دولت آمریکا باید توافق همکاری مشترک را تنظیم و در کنگره تصویب کند. این در حالی است که عربستان ضمن آگاهی از این محدودیت‌ها و با استناد به پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای، خواهان توافق با آمریکا جهت دستیابی به تأسیسات هسته‌ای و کسب توانمندی غنی‌سازی اورانیوم خارج از ضوابط توافقنامه ۱۲۳ است. این کشور برای تحقق اهداف خود حتی به اقدامات پنهانی و محرمانه هم پرداخته است.

الیجا کامینگز عضو مجلس نمایندگان آمریکا در مارس ۲۰۱۷ اعلام کرد که چندین نفر از اعضای کنونی و سابق دولت دونالد ترامپ تلاش کرده‌اند با وجود منع قانونی و مخالفت شورای امنیت ملی آمریکا، تجهیزات ساخت راکتورهای هسته‌ای را در اختیار عربستان قرار دهند. بر اساس این گزارش، شرکت «واشنگتن هاوس الکتریک» از جمله شرکت‌هایی است که از این معامله سود می‌برد و این شرکت به خانواده جارد کوشنر، داماد و مشاور دونالد ترامپ کمک اقتصادی کرده است. طبق این گزارش، مذاکرات فروش فن‌آوری هسته‌ای به عربستان با هدایت مایکل فلین؛ مشاور سابق امنیت ملی دونالد ترامپ، ریک پری وزیر انرژی سابق آمریکا و همچنین رابرت مک فارلین صورت گرفته است (Dilanian: 2019).

مک فارلین در اوایل دوران ریاست ترامپ، پیش‌نویس موسوم به «طرح مارشال خاورمیانه»^۱ را که شامل برنامه فروش ده‌ها نیروگاه اتمی توسط شرکت‌های آمریکایی بود را جهت امضا توسط رئیس‌جمهور، برای مایکل فلین ایمیل کرده بود. پس از این اقدام، مک فارلین در ژانویه ۲۰۱۷، با ارسال نامه‌ای به محمد بن سلمان به او پیشنهاد اجرای طرح مارشال خاورمیانه را داده بود (Roberts: 2019).

پس از افشای این اقدامات و برخی اقدامات پنهانی عربستان، سناتورهای آمریکایی در فوریه ۲۰۱۹، قطعنامه‌ای غیر الزام‌آور را ارائه دادند که هدف آن جلوگیری از دستیابی عربستان به تسلیحات هسته‌ای در چارچوب هرگونه توافق اتمی با ایالات متحده بود. بر اساس این قطعنامه، هرگونه توافق هسته‌ای غیرنظامی با عربستان و غنی‌سازی اورانیوم یا باز فرآوری پلوتونیوم تولید شده در راکتورها توسط ریاض ممنوع شده بود. سناتورهای آمریکایی مجدداً در جولای ۲۰۱۹ نیز لایحه‌ای فراجناحی را با هدف محدود کردن انتقال فناوری هسته‌ای به عربستان به سنا ارائه دادند. در این لایحه بانک صادرات-واردات آمریکا، تأمین‌کننده اصلی بودجه صادرات تجهیزات و فناوری

¹. Marshall Plan for the Middle East

هسته‌ای آمریکا، برای تأمین اعتبار جهت انتقال فناوری هسته‌ای بدون توجه به توافق‌نامه هسته‌ای و رعایت استانداردهای بین‌المللی با محدودیت‌هایی روبه‌رو شده بود (Gramer: 2019). گروهی از نمایندگان کنگره آمریکا در اوت ۲۰۲۰ نیز در نامه‌ای خطاب به ترامپ نوشتند که برنامه هسته‌ای اعلام نشده و برنامه موشکی عربستان، نگران‌کننده و تهدید جدی علیه تلاش‌های صورت گرفته برای توقف گسترش تسلیحات هسته‌ای در منطقه است. آن‌ها در این نامه خواستار کسب اطلاعات بیشتر درباره تلاش عربستان برای توسعه پنهانی برنامه هسته‌ای و موشکی و نقش چین در این اقدامات شده بودند (Vanhollen.Senate.Gov: 2020). مدتی بعد، برخی از نمایندگان کنگره آمریکا، پیش‌نویس «قانون منع دستیابی عربستان سعودی به الزامات تولید سلاح‌های هسته‌ای»^۱ را در آوریل ۲۰۲۱ ارائه دادند و در آن، ضمن ابراز نگرانی از احتمال همکاری چین با عربستان در زمینه ساخت تأسیسات موشک‌های بالستیک و همچنین کمک‌های چین برای تدارک چرخه سوخت هسته‌ای برای عربستان خارج از تدابیر بین‌المللی؛ الزاماتی درباره شفافیت بیشتر عربستان در برنامه هسته‌ای و موشک‌های بالستیک، نظارت بیشتر آژانس بین‌المللی انرژی اتمی از طریق امضای موافقت‌نامه جامع پادمان و در صورت لزوم، اعمال مجازات علیه عربستان را مورد توجه قرار دادند (Govinfo.Gov: 2021).

جایگاه روسیه: عربستان سعودی در جهت تنوع بخشیدن به روند احداث تأسیسات هسته‌ای خود و همچنین در جهت کاهش اتکا و وابستگی به آمریکا، از مشارکت روسیه در برنامه هسته‌ای خود که نسبت به واشنگتن از سهولت بیشتری برخوردار است و مانع انتقال تأسیسات غنی‌سازی نمی‌شود، استقبال کرده است. روسیه نیز، پیرو تأمین منافع اقتصادی و سیاسی خود همواره خواهان ارتقاء همکاری بوده است. از این‌رو، در جریان سفر ملک سلمان به مسکو در سال ۲۰۱۷، شرکت روس اتم تفاهم‌نامه ساخت نیروگاه‌های کوچک و متوسط هسته‌ای در عربستان را به امضا رساند. این قرارداد شامل آموزش نیروی انسانی و ارتقای زیرساخت‌های هسته‌ای عربستان است. همچنین مسکو آمادگی خود برای فروش راکتورهای نسل سوم (VVER-1200) به عربستان را اعلام کرده است. در سند نهایی نشست کمیسیون دولتی همکاری‌های روسیه و عربستان در جولای ۲۰۱۹ نیز، به پیشنهاد روسیه برای ساخت نیروگاه هسته‌ای در عربستان، همکاری شرکت روس اتم با شهر انرژی‌های اتمی و تجدیدپذیر ملک عبدالله عربستان و همچنین ساخت راکتورهای هسته‌ای با قدرت پایین از جمله اجرای طرح نیروگاه هسته‌ای با راکتور «وو.ای.ر-۶۰۰» اشاره شده

^۱. Stopping Activities Underpinning Development in Weapons of Mass Destruction (Saudi WMD Act)

است (Spglobal.Com: 2019). رئیس شرکت دولتی روس‌اتم در فوریه ۲۰۲۰ نیز اعلام کرد که این شرکت دو مرحله‌ی انتخاب در مناقصه‌ی دو نیروگاه هسته‌ای با ظرفیت بالای^۱ را با موفقیت گذرانده است (English.Alarabiya: 2020).

جایگاه چین: چین به‌عنوان یکی از قدرتهای بزرگ فناوری هسته‌ای در جهان، خواهان مشارکت در پروژه‌های بزرگ هسته‌ای در کشورهای گوناگون است. عربستان توافق همکاری با چین در زمینه راکتورهای تحقیقاتی و ساخت و تأمین عناصر سوخت هسته‌ای را ژانویه ۲۰۱۲ امضا کرد (Kahl, Dalton & Others, 22: 2013). شهر انرژی‌های اتمی و تجدیدپذیر ملک عبدالله و شرکت مهندسی انرژی هسته‌ای چین^۲ نیز توافق ساخت راکتور با درجه حرارت بالا^۳ را در سال ۲۰۱۶ به امضا رساندند (Wang: 2018). روزنامه نیویورک‌تایمز در گزارشی در اوت ۲۰۲۰ خبر از بررسی دقیق همکاری هسته‌ای چین و عربستان توسط آژانس‌های اطلاعاتی آمریکا و احتمال دستیابی مخفیانه عربستان به تولید تسلیحات هسته‌ای داد. این روزنامه در گزارشی نوشت «سرویس‌های اطلاعاتی در حال بررسی دقیق این هستند که ببینند آیا همکاری عربستان با چین برای توسعه در زمینه دانش هسته‌ای سرپوشی برای فرآوری اورانیوم و حرکت به سمت تولید یک سلاح (هسته‌ای) است؟». در بخشی از گزارش سازمان‌های اطلاعاتی آمریکا، یک سازه در نزدیکی تأسیسات تولید صفحات خورشیدی در منطقه‌ای واقع در نزدیکی ریاض مشخص شده که ساخت آن به‌تازگی تکمیل شده است و برخی تحلیلگران گمان می‌کنند که این سازه می‌تواند یکی از مجموعه سایت‌های هسته‌ای اعلام نشده باشد. بر اساس گزارش وال‌استریت ژورنال، یکی از این تأسیسات که در منطقه «العلا» در شمال غرب عربستان واقع شده احتمالاً تأسیسات تهیه کیک زرد است (Mazzetti, Sanger & J. Broad: 2020).

پیش‌نویس «قانون انرژی هسته‌ای» چین با تأکید بر صنایع بزرگ هسته‌ای این کشور و قابلیت صادرات صلح‌آمیز آن در ۲۱ سپتامبر ۲۰۱۸ منتشر شد. این قانون برخلاف «توافقنامه ۱۲۳» آمریکا، شامل محدودیت دسترسی به کل تأسیسات هسته‌ای و چرخه سوخت در همکاری‌های هسته‌ای نمی‌شود. این مسئله توانسته به‌عنوان امتیاز پکن در توافقنامه‌های صادرات تجهیزات هسته‌ای به کشورهای مختلف از جمله به عربستان سعودی مورد توجه قرار گیرد؛ موضوعی که موجب نگرانی جدی مقامات آمریکایی شده است (Hickey: 2018).

¹. High-Capacity Nuclear Power Plant

². CNEC

³. High-Temperature Reactor

جایگاه سایر کشورها: عربستان خواهان جلب مشارکت کشورهای قدرتمند در توسعه برنامه هسته‌ای خود و کسب حمایت آن‌ها در مجامع بین‌المللی و افکار عمومی جهان است. این کشور قصد دارد راکتورهای کوچک که توان تولید ۳.۲ گیگاوات برق هسته‌ای دارد را تا سال ۲۰۳۰ با همکاری کره جنوبی و آرژانتین بسازد. در مارس ۲۰۱۵ سازمان تحقیقاتی انرژی اتمی کره جنوبی قرارداد ساخت دو راکتور اسمارت^۱ را با عربستان به امضا رساند. پروژه اسمارت برای تولید برق و صنایع آب‌شیرین‌کنی طراحی شده است (Nextbigfuture: 2019). شرکت انرژی برق کره جنوبی نیز در حال بررسی و امکان‌سنجی قرارداد ۱۳۰ میلیون دلاری سازمان تحقیقاتی انرژی اتمی کره جنوبی است. شهر انرژی‌های اتمی و تجدیدپذیر ملک عبدالله عربستان و آرژانتین نیز توافق همکاری مشترک در زمینه توسعه و تحقیق را در سال ۲۰۱۵ امضا کردند. اولین تصاویر منتشر شده در آوریل ۲۰۱۹ از راکتور واقع در شهر دانش و فناوری ملک عبدالعزیز در حومه شهر ریاض نشان داد که کار ساخت این پروژه توسط شرکت دولتی صنایع هسته‌ای آرژانتین^۲ به‌عنوان راکتور کم‌قدرت^۳ تحقیقاتی و جهت آموزش تکنسین‌ها به پایان رسیده است (Bloomberg: 2019).

عربستان با فرانسه و قزاقستان و استرالیا نیز توافق‌هایی داشته است. این کشور در ژوئن ۲۰۱۵ توافق را در رابطه با راکتور تحقیقاتی EPR با فرانسه امضا کرد. در اکتبر ۲۰۱۶ نیز، عربستان و قزاقستان توافق را در رابطه با سوخت هسته‌ای امضا کردند (Crsreports.Congress.Gov: 2020). همچنین شهر انرژی‌های اتمی و تجدیدپذیر ملک عبدالله در نوامبر ۲۰۱۸ قراردادی را با یک شرکت استرالیایی برای دریافت سرویس‌های مشاوره‌ای در پروژه ملی انرژی اتمی عربستان امضا کرد (Foreign Policy: 2019). خرید فناوری غنی‌سازی از پاکستان نیز یکی از سناریوهای محتمل در برنامه هسته‌ای عربستان است. نشانه‌های این تمایل را می‌توان در برخی مواضع و دیدارهای محرمانه مشاهده کرد. عربستان از حامیان مالی عبدالقادر خان بنیان‌گذار تأسیسات هسته‌ای پاکستان بوده است. به‌علاوه، ژنرال ضیال‌الحق رئیس‌جمهور وقت پاکستان در سال ۱۹۸۰ از عربستان دیدار نمود و به‌طور غیررسمی به پادشاه سعودی گفت: «دستاوردهای ما برای شما هم هستند». نواز شریف نخست‌وزیر وقت پاکستان نیز بعد از آزمایش‌های هسته‌ای موافقت‌آمیز در سال ۱۹۸۸ عازم عربستان شد و با ملک فهد دیدار و از حمایت آن‌ها از پروژه هسته‌ای پاکستان تقدیر کرد (Riedel: 2012). همچنین، امیر سلطان بن عبدالعزیز وزیر دفاع وقت عربستان در سال ۱۹۹۹ از نیروگاه غنی‌سازی «چشمه» پاکستان دیدار و

^۱. SMART

^۲. INVAP

^۳. LPRR

با نواز شریف و پرویز مشرف فرمانده وقت ارتش پاکستان دیدار کرد و از آن پس روابط دو کشور بیش از پیش افزایش یافت و عربستان منادی هسته‌ای شدن پاکستان به‌عنوان «اولین کشور مسلمان دارای بمب اتمی» شد (Karim: 2019). پس از این دیدار گزارش‌هایی مبنی بر توافق طرفین برای در اختیار گذاشتن موشک‌های مجهز به کلاهک‌های هسته‌ای به عربستان در مواقع بحرانی منتشر گردید که هشدار رسمی آمریکا و دیپلمات‌ها و سازمان‌های اطلاعاتی غرب نسبت به واگذاری کلاهک هسته‌ای از سوی پاکستان به عربستان را در پی داشت (Henderson: 2019).

کسب اعتبار^۱ بین‌المللی: کسب، حفظ و ارتقای اعتبار بین‌المللی از جمله مؤلفه‌های تأثیرگذار بر منافع ملی هر کشوری است. به هر میزان که دولتی بتواند در زمینه‌های مختلف خود را موفق نشان دهد، اعتبار بیشتری را کسب خواهد کرد. البته میزان اعتبار دولت‌ها در جامعه بین‌المللی متفاوت و وابسته به میزان قدرت آن‌ها است و لذا، کسب ابزارهای قدرت و به‌کارگیری مؤثر از آن، می‌تواند موجب ارتقاء اعتبار و تحسین چهره بین‌المللی دولت‌ها شود. در این میان، دستیابی به طیف وسیعی از فناوری‌های پیشرفته و دانش‌های کارآمد مرتبط با انرژی هسته‌ای می‌تواند به این هدف کمک کند؛ مزایایی که عربستان سعودی به‌عنوان مدعی رهبری جهان اسلام و جهان عرب، به دنبال دستیابی به آن و بهبود چهره بین‌المللی خود است. اهمیت این مسئله زمانی بیشتر نمایان می‌شود که به تلاش‌های محمد بن سلمان و رسانه‌های عربستان برای تغییر چهره این کشور نزد مردم جهان توجه شود. سران این کشور قصد دارند با کسب پرستیژ بین‌المللی، وجهه کشورشان را از یک سرزمین بدوی و سنتی به یک کشور مقتدر، مؤثر و مدرن تبدیل کنند.

امنیت انرژی: یکی از اهداف مهم عربستان از توسعه فناوری هسته‌ای، ارتقاء امنیت انرژی و متنوع ساختن درآمدهای اقتصادی است. امنیت انرژی در کشورهای مختلف جهان متناسب با سطح توسعه‌یافتگی، موقعیت جغرافیایی، منابع طبیعی و حتی نظام سیاسی و مناسبات بین‌المللی، معانی متفاوتی دارد. طبق تحقیقات صورت گرفته، انرژی هسته‌ای یکی از منابعی است که کمترین میزان گازهای گلخانه‌ای و کربن‌دی‌اکسید را در میان سایر منابع انرژی تولید می‌کند و یکی از مهم‌ترین ابزارهای کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی، متنوع‌سازی انواع انرژی‌های مصرفی و در نتیجه ارتقاء امنیت انرژی است. سهم انرژی هسته‌ای در تولید برق در جهان معادل ۱۰.۳ درصد است. طبق آمار سال ۲۰۱۹، معادل ۷۰ درصد از برق هسته‌ای کل جهان به ترتیب توسط پنج کشور آمریکا، فرانسه، چین، روسیه و کره جنوبی تولید شده است (Worldnuclearreport: 2020).

^۱. Prestige

برغم اینکه عربستان بزرگ‌ترین صادرکننده نفت جهان است اما پس از آمریکا، چین، هند، ژاپن و روسیه، ششمین مصرف‌کننده بزرگ نفت جهان است. این کشور حدود یک‌سوم نفت تولیدی خود را در داخل کشور مصرف می‌کند و این مسئله بهینه‌سازی مصرف سوخت را الزامی ساخته است. عربستان رتبه نخست سوزاندن نفت برای تولید برق و رتبه نخست رشد درخواست انرژی الکتریکی در منطقه را به خود اختصاص داده‌اند (Hirtenstein: 2017). تا جایی که به گزارش بانک جهانی سرانه مصرف برق در عربستان در ده سال اخیر ۵۰ درصد افزایش یافته است (DW: 2018). در این میان، تأسیسات آب-شیرین‌کنی یکی از بخش‌های حساس و مهم مصرف انرژی در عربستان است. این کشور دارای بزرگ‌ترین تأسیسات آب‌شیرین‌کن جهان است که حدود ۱۵ درصد از تولید روزانه نفت این کشور را مصرف می‌کند و در عوض، ۹۰ درصد آب شرب مورد نیاز این کشور را تأمین می‌کند (Meshkati: 2019).

از سوی دیگر، مصرف فراوان نفت در بخش‌های صنعتی و حمل‌ونقل و سایر بخش‌های مصرفی، موجب افزایش آلودگی هوا و افزایش گازهای گلخانه‌ای و تغییرات آب و هوایی در عربستان شده است. این کشور نهمین کشور جهان از لحاظ تولید بیشترین دی‌اکسید کربن و البته چهارمین کشور جهان در تولید دی‌اکسید کربن به ازای هر نفر است (Buchholz: 2020). در مجموع، مصرف فراوان انرژی‌های فسیلی، نیاز روزافزون به تولید برق، اهمیت متنوع‌سازی انرژی‌های مصرفی، لزوم کاهش انتشار انواع آلاینده‌های زیست‌محیطی و به‌طور کلی ارتقاء امنیت انرژی؛ از جمله مهم‌ترین انگیزه‌های عربستان برای توسعه برنامه هسته‌ای است.

۳. چالش‌های عربستان در توسعه برنامه هسته‌ای

توسعه برنامه هسته‌ای عربستان مسیر همواری ندارد و این کشور با برخی موانع منطقه‌ای و چالش‌های داخلی مواجه است؛ مشکلاتی که میزان اعتماد بلندمدت نسبت به ثبات و امنیت این کشور را کاهش داده و امکان توسعه فناوری هسته‌ای در این کشور را دشوار کرده است.

چالش‌های خارجی: اقدامات و اظهاراتی مانند تهدید محمد بن سلمان به ساخت بمب اتم، تلاش ریاض برای دستیابی به قابلیت غنی‌سازی، توافق پنهانی با شرکت‌های آمریکایی و همچنین برخی همکاری‌های غیرشفاف با چین؛ احتمال غیرصلح‌آمیز بودن برنامه هسته‌ای عربستان را افزایش داده است. نشانه‌هایی که واکنش علنی و یا امکان واکنش سایر بازیگران منطقه‌ای از جمله رژیم صهیونیستی، ترکیه، قطر، جمهوری اسلامی ایران و حتی امارات متحده عربی و از سوی دیگر، آژانس بین‌المللی انرژی اتمی را مطرح ساخته است.

رژیم صهیونیستی: تاکنون رژیم صهیونیستی با دستیابی تمام کشورهای منطقه به تأسیسات هسته‌ای خصوصاً توانایی غنی‌سازی مخالفت کرده و حتی به بمباران بخشی از تأسیسات هسته‌ای عراق و سوریه در سال‌های ۱۹۸۱ و ۲۰۰۷ و {برخی از عملیات خرابکارانه در تأسیسات هسته‌ای و ترور دانشمندان ایران} اقدام کرده است. در رابطه با عربستان نیز به نظر می‌رسد که این رژیم، اگرچه شاید ریاض را بمباران نکند، اما حاضر به پذیرش یک رقابت تسلیحاتی جدید و ظهور یک تهدید مستقیم و جدید هم نیست (Kahl, Dalton & Others, 17: 2013).

بر این مبنای نتانیاهو نخست‌وزیر پیشین رژیم صهیونیستی در مارس ۲۰۱۸ در دیدار با ترامپ از فروش تأسیسات هسته‌ای آمریکایی به عربستان ابراز نگرانی کرد اما ترامپ در پاسخ، خطر فروش این تأسیسات توسط چین و روسیه را مطرح کرد و از این طریق، عدم کنترل این مسئله توسط آمریکا را خطری مهم برای امنیت اسرائیل جلوه داد. سپس نتانیاهو مخالفت ضمنی خود با توانمندی غنی‌سازی عربستان را این‌گونه بیان کرد «از من سؤال می‌شود که موضع اسرائیل در برابر درخواست غنی‌سازی اورانیوم توسط کشورهای خاورمیانه چیست. من در جواب گفتم، چرا آن‌ها غنی‌سازی اورانیوم می‌خواهند؟ سپس آن‌ها در جواب گفتند، به این دلیل که ایران طبق توافقی مشکوک، دارای حق غنی‌سازی شده است. بهترین راه جلوگیری از هسته‌ای شدن منطقه، یا اصلاح کامل توافق هسته‌ای ایران و یا کنار گذاشتن کامل آن است» (Tv7israelnews.Com: 2018). از نگاه آموس یادلین ژنرال سابق اسرائیل، حکومت عربستان دو بهانه عمده برای دستیابی به تأسیسات هسته‌ای دارد. بهانه اول، کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی و وابستگی به درآمدهای نفتی طبق چشم‌انداز ۲۰۳۰ است. دستیابی به تأسیسات هسته‌ای نمی‌تواند انگیزه اولیه عربستان برای تحقق این هدف باشد زیرا این کشور جایگزین‌های به‌صرفه‌تری مانند انرژی‌های تجدیدپذیر دارد؛ اما بهانه دوم، مربوط به ایجاد بازدارندگی در برابر ایران و تهدیدات آن می‌شود. این هدف نیز، هم برای رژیم عدم اشاعه بین‌المللی و هم برای امنیت آن‌ها خطرناک است؛ زیرا تحقق این هدف از یک سو می‌تواند عربستان را با چالش‌های داخلی و خارجی مواجهه و با ایجاد ناامنی، منجر به دستیابی افراد نالایق به تأسیسات هسته‌ای این کشور شود. چنان‌که از نگاه اسرائیل، آمریکا پنجاه سال پیش، تأسیسات هسته‌ای در اختیار ایران قرار داد و پس از مدتی در ایران انقلاب اسلامی رخ داد و منافع آمریکا را به شکل جدی تهدید کرد. از سوی دیگر نیز، از نگاه اسرائیل، حصول یک توافق سهل‌الوصول میان عربستان و آمریکا می‌تواند به تلاش‌های صورت گرفته در منطقه برای عدم اشاعه هسته‌ای آسیب رسانده و برخی کشورها نظیر امارات، ترکیه یا مصر را مدعی و منطقه را محل

رقابت‌های مخرب هسته‌ای کند؛ بنابراین، آمریکا باید با سیاست هویج و چماق، از یک‌سو، نگرانی‌های امنیتی عربستان را بر طرف و از سوی دیگر، راه را برای روسیه و چین در رسیدن توافق هسته‌ای با عربستان مسدود و تا جای ممکن به استانداردهای طلایی نزدیک کند (Yadlin: 2018).

ترکیه، قطر و امارات: علاوه بر رژیم صهیونیستی، رقبای منطقه‌ای عربستان از جمله ترکیه، طبق منطق قدرت و مناسبات آن در منطقه، نگاه مثبتی به بازدارندگی هسته‌ای و توانمندی غنی-سازی این کشور نخواهند داشت؛ چنانکه تاکنون ترکیه رویکرد مثبتی نسبت به تسلیحات هسته‌ای رژیم صهیونیستی نداشته است. از جمله نگرانی‌های احتمالی ترکیه درباره برنامه هسته‌ای عربستان، نقض قواعد سازمان بین‌المللی انرژی اتمی و تعهدات پیمان منع گسترش سلاح‌های هسته‌ای به واسطه پشتیبانی آمریکا از این کشور و سیطره و قدرت‌نمایی ریاض بر کل منطقه است.

قطر نیز پس از تصمیم عربستان، امارات، بحرین و مصر مبنی بر قطع روابط با این کشور و محاصره و تحریم آن از ژوئن ۲۰۱۷، چالش‌های فراوانی با راهبردهای کلان این کشور داشته و از جانب برنامه هسته‌ای ریاض احساس خطر کرده است. به‌عنوان مثال، قطر نسبت به تصمیم عربستان برای حفر کانال دریایی موسوم به سلوا^۱ به طول ۶۰ کیلومتر و عرض ۲۰۰ متر که در سرتاسر مرز عربستان و قطر کشیده و این کشور را از حالت شبه‌جزیره به جزیره تبدیل و بخشی از آن به محل تأسیسات پسماند هسته‌ای عربستان اختصاص داده می‌شود، احساس خطر کرده است (Theguardian: 2018). به گفته مقامات قطری، نگرانی‌های منطقه‌ای از امنیت هسته‌ای با شروع فعالیت برنامه هسته‌ای عربستان تشدید خواهد شد (Reuters(B): 2019).

علاوه بر ترکیه و قطر که دچار برخی چالش‌های سیاسی و نظامی با عربستان هستند، امارات متحده عربی نیز که در بسیاری از زمینه‌ها شریک و متحد عربستان است، طبق منطق بازدارندگی، خواهان سیطره اتمی عربستان بر منطقه خلیج‌فارس و توانمندی غنی‌سازی این کشور نیست. به‌خصوص آنکه، امارات در سال ۲۰۰۹ توافق ۱۲۳ که امروزه به‌عنوان استاندارد طلایی شناخته می‌شود را با آمریکا امضا و به‌موجب آن، از غنی‌سازی و باز فرآوری اورانیوم محروم شد. از این‌رو، بعید به نظر می‌رسد که امارات و لابی‌های این کشور در آمریکا با دستیابی عربستان به امکانات غنی‌سازی و مسیری که خود موفق به پیمودن آن نشدند، موافقت کنند. امارات عملیات بهره‌برداری از اولین راکتور هسته‌ای خود را در مردادماه ۱۳۹۹ آغاز کرد. در این تاریخ محمد بن راشد نائب رئیس دولت امارات و حاکم دبی در پیامی توثیقی نوشت: «ما امروز موفقیت امارات در بهره‌برداری از اولین

^۱. Salwa Marine Canal

راکتور صلح‌آمیز هسته‌ای در جهان عرب در نیروگاه هسته‌ای براکه ابوظبی را اعلام می‌کنیم» (Sheikh Mohammed(A), 2020).

جمهوری اسلامی ایران: مواضع ایران نسبت به برنامه هسته‌ای عربستان عمدتاً در واکنش به اظهارات و تهدیدات مقامات سعودی علیه برنامه هسته‌ای ایران بوده است. جدی‌ترین موضع ایران نسبت به این مسئله مربوط به سخنان آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی در اول فروردین سال ۱۳۹۸ می‌شود. ایشان در سخنرانی عمومی خود گفتند: «کشوری در این منطقه و شاید در همه جای دنیا، به بدی دولت سعودی من سراغ ندارم؛ دولت سعودی، هم مستبد است، هم دیکتاتور است، هم ظالم است، هم وابسته است، هم فاسد است. برای این دولت این‌جوری، امکانات هسته‌ای فراهم می‌کنند؛ اعلان کردند که نیروگاه هسته‌ای برایش می‌سازند، اعلان کردند که مراکز تولید موشک برایش درست می‌کنند! آنجا اشکالی ندارد؛ آنجا چون وابسته‌ی به آن‌ها است، چون متعلق به آن‌ها است، اشکال ندارد که بسازند. حالا البته دارند اعلان می‌کنند، اگر هم بسازند، بنده شخصاً ناراحت نمی‌شوم؛ چون می‌دانم که این‌ها ان‌شاءالله در دوران نه‌چندان دوری، به دست مجاهدان اسلامی خواهد افتاد» (Farsi.Khamenei: 2019). سایر واکنش‌های مقامات ایران عمدتاً مربوط به مواضع نماینده دائم ایران در سازمان‌های بین‌المللی مستقر در وین می‌شود. این مواضع غالباً درباره عدم شفافیت و خطر انحراف برنامه هسته‌ای عربستان و انتقال مواد رادیواکتیو به گروه‌های تروریستی، اهمیت تصویب و اجرای پادمان‌های جدید امنیتی توسط عربستان (Isna: 2019) و متعاقب آن حق ورود بازرسان آژانس به فعالیتهای هسته‌ای عربستان (Khabaronline: 1398) و همچنین توقف اهدای نیروگاه‌های برق هسته‌ای به عربستان تا زمان پذیرش بازرسان آژانس بوده است (Farsnews: 1399).

آژانس بین‌المللی انرژی اتمی: از جمله موضوعات بحث‌برانگیز برنامه هسته‌ای عربستان این است که ریاض با امضای پروتکل مقادیر کم^۱ در سال ۲۰۰۵، خود را از بازرسی‌های منظم معاف و موجب نگرانی‌های بین‌المللی شده است. آژانس بین‌المللی انرژی اتمی پس از اعمال تغییرات در این پروتکل و افزودن پادمان‌های امنیتی جدید، از عربستان خواست تا به این تغییرات متعهد باشد اما این کشور از تطبیق خود با این قواعد طفره رفته است. ذیل نسخه قدیمی این پروتکل، عربستان باید واردات هرگونه مواد هسته‌ای و اطلاعات طراحی تأسیسات هسته‌ای را به آژانس ارائه دهد و ۱۸۰ روز قبل از وارد نمودن مواد هسته‌ای به تأسیسات هسته‌ای، آژانس را از چنین تحولی مطلع

1. Small Quantities Protocol

نماید. لذا تا زمانی که عربستان اجرای این نسخه از پروتکل مقادیر کم را فسخ نکرده، آژانس عملاً دسترسی به تأسیسات عربستان ندارد و به این ترتیب، امکان راستی آزمایی اظهارنامه اولیه عربستان را نیز ندارد. (Tandon: 2019). از نظر شورای حکام، نسخه قدیمی پروتکل مذکور به عنوان یک نقطه ضعف در نظام پادمان‌های آژانس شناسایی شده است.

با وجود این نگرانی، رافائل گروسی دبیر کل آژانس بین‌المللی انرژی اتمی در مصاحبه‌ای پیرامون برنامه هسته‌ای عربستان با نگاهی خوش‌بینانه در سپتامبر ۲۰۲۰ گفت: «آن‌ها علاقه‌مند به توسعه انرژی هسته‌ای برای مقاصد صلح‌آمیز می‌باشند». «واضح است که هر وقت آن‌ها فعالیت‌های خود را از جمله با وارد کردن مواد هسته‌ای ارتقاء دهند، ما مجبور خواهیم بود که سازوکارهای قوی‌تر پادمانی داشته باشیم». او در پاسخ به اینکه آیا عربستان باید پروتکل الحاقی را بپذیرد گفت: «ما درباره همه‌چیز بحث می‌کنیم» (Reuter: 2020).

چالش‌های داخلی: امکان موفقیت عربستان در توسعه برنامه هسته‌ای و مهم‌تر از آن، دستیابی به بازدارندگی هسته‌ای، علاوه بر عوامل خارجی، وابسته به فراهم ساختن بسترهای مناسب داخلی و در نتیجه، برآورد مثبت قدرت‌های بزرگ از ثبات داخلی و اعتماد بلندمدت به آینده این کشور است. مهم‌ترین چالش‌های داخلی عربستان شامل:

چالش‌های سیاسی: عربستان سعودی فاقد سازوکارهای دموکراتیک از جمله مجلس انتخابی، دادگستری مستقل، احزاب و اتحادیه‌ها و سایر تشکل‌های مدنی است. باید توجه داشت که نظام حکمرانی عربستان بر پایه حکومت فردی و بدون نظارت و محاسبه قانون‌مند است. این مسئله باعث شده تا رقابت برای کسب جایگاه پادشاهی و کسب قدرت در این کشور موجب عدم انسجام در این نظام پادشاهی و بروز درگیری‌های داخلی میان رقبای محمد بن سلمان از جمله امیر احمد بن عبدالعزیز برادر ملک سلمان و امیر محمد بن نایف ولیعهد برکنار شده این کشور در سال‌های اخیر شود.

چالش‌های امنیتی: جنگ یمن و حملات متقابل نیروهای حوثی به خاک عربستان و همچنین اثرات بلندمدت بحران انسانی یمن حتی در صورت پایان این جنگ، عربستان را در آینده با ابعاد جدیدی از ناامنی مواجه خواهد کرد. طبق گزارش مرکز دفاع هوایی-موشکی ائتلاف سعودی، از مارس ۲۰۱۵ تا آوریل ۲۰۲۰، تعداد ۱۶۲ موشک بالستیک حوثی‌ها توسط این ائتلاف سرنگون شده و تعداد پهپادهای ساقط شده نیز بسیار بیشتر بوده است (Williams, Shaikh, 9-12: 2020) در حالی که این آمار، جدای از حملات موشکی و پهپادی موفق انصارالله یمن به تأسیسات حساس عربستان است.

علاوه بر جنگ یمن، ناآرامی‌های موجود در منطقه الشرقیه و مطالبات شیعیان این منطقه گاهی موجب بروز ناامنی در این منطقه می‌شود. به‌علاوه، افزایش سرگرمی‌های جدید، گسترش جشنواره‌ها و برگزاری کنسرت‌های سبک غربی، توسعه گردشگری غیردینی و وقوع برخی تحولات اقتصادی و اجتماعی می‌تواند موجب بروز کشمکش حاکمان سعودی با محافظه‌کاران سنتی و مذهبی این کشور و در نتیجه تقابل مخالفان با ساختار سیاسی حاکم شود. علاوه بر این، احتمال بازگشت اعضای سازمان‌های تروریستی مانند القاعده و داعش به وطن خود در عربستان، امنیت این کشور را دچار چالش‌های جدی می‌کند.

چالش‌های اقتصادی: با وجود تصریح محمد بن سلمان بر اینکه «مردم عربستان تا سال ۲۰۲۰ بدون تکیه بر نفت زندگی خواهند کرد» و «تا ۲۰ سال آینده نفت منبع اصلی درآمدهای عربستان نخواهد بود» اما موفقیت در متنوع ساختن ابعاد اقتصادی، کاهش اتکا بر نفت و رهایی از دولت رانتیر آسان نبوده و تحقق آن نیازمند اقدامات گسترده و گذر زمان است. باید توجه داشت که عربستان همواره نیازهای اساسی خود را از طریق واردات کالا تأمین کرده و به‌عنوان یک کشور مصرفی، به کشورهای خارجی وابسته و لذا توجه زیادی به تولید بومی محصولات و توسعه علمی نداشته است. این مسئله باعث شده تا این کشور در زمینه‌های حساسی مانند مسائل نظامی و امنیتی و همچنین توسعه فناوری‌های پیچیده مانند دانش هسته‌ای، به کشورهای دیگر وابسته باشد. این مسئله باعث شده تا میزان برخورداری این کشور از فناوری هسته‌ای تا حدود بسیار زیادی به اراده و خواست قدرت‌های بزرگ پیوند بخورد (جبریل، ۲۰۲۰).

فرصت‌ها و چالش‌های توسعه برنامه هسته‌ای در عربستان سعودی

نتیجه‌گیری

مهم‌ترین هدف عربستان از توسعه برنامه هسته‌ای، تلاش برای کسب بازدارندگی هسته‌ای محدود، ضمن حفظ و تقویت بازدارندگی متعارف است. تاکنون این کشور، به‌عنوان بزرگ‌ترین واردکننده سلاح در جهان، امنیت و قدرت منطقه‌ای خود را با خرید انبوه تسلیحات متعارف تأمین کرده و قصد دارد با کسب بازدارندگی هسته‌ای، جایگاه خود را در بلندمدت ارتقاء و نسبت به رقبای منطقه‌ای خود دگرگون کند. تاکنون مهم‌ترین بهانه عربستان برای دستیابی به بازدارندگی هسته‌ای، تقابل با برنامه هسته‌ای ایران و مخاطره‌آمیز جلوه دادن آن بوده است. آن‌ها بر این باورند که برنامه هسته‌ای ایران ماهیتی فراتر از استفاده صلح‌آمیز دارد و هدف اصلی آن، برهم زدن توازن راهبردی منطقه است. مقامات ریاض، بحرانی ماندن برنامه هسته‌ای ایران را به‌عنوان فرصتی برای توسعه برنامه هسته‌ای خود تلقی کرده و سعی داشته تا این مسئله نه به‌واسطه توافق برجام حل شود و نه پس از امضای آن، دستاوردی برای ایران داشته باشد. حاکمان سعودی ارتقاء امنیت انرژی و نتایج آن یعنی کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی و انتشار انواع آلاینده‌ها، کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی و متنوع

سازی اقتصاد و همچنین کسب اعتبار بین‌المللی و همچنین برخورداری از طیف گسترده ابعاد علمی مرتبط با فناوری اتمی را از رهگذر توسعه برنامه هسته‌ای مدنظر قرار داده‌اند.

حاکمان سعودی برای تحقق این اهداف، قصد دارند با مشارکت قدرت‌های بزرگ، حمایت سیاسی این کشورها در مجامع بین‌المللی و پشتیبانی علمی آن‌ها را جلب نمایند. این کشورها نیز هر یک به فراخور موقعیت و منافع خود و گاهی در رقابت با یکدیگر، خواهان مشارکت در برنامه هسته‌ای عربستان هستند و تاکنون پروژه‌هایی را نیز اجرایی کرده‌اند. این مسئله نشان می‌دهد که ریاض توسعه فناوری هسته‌ای را به مشارکت با آمریکا و غرب محدود نکرده و با چین و روسیه نیز روابط خود را گسترش داده است. مشخص است که آمریکا اصلی‌ترین گزینه فروش تأسیسات هسته‌ای به عربستان است و با توجه به جایگاه نظامی-امنیتی، این کشور می‌تواند مانع تسلط سایر کشورهای دارنده فناوری هسته‌ای بر استراتژی هسته‌ای عربستان شود. البته باید توجه داشت که دولت آمریکا برای انتقال تأسیسات غنی‌سازی، علاوه بر موانع قانونی مانند قانون ۱۲۳ و مخالفت‌های رژیم صهیونیستی، اراده‌ای به انجام این کار ندارد و ترجیح می‌دهد که توان بازدارندگی عربستان را با فروش تسلیحات متعارف خود تأمین کند.

در مقابل، عربستان سعی دارد تا ضمن متنوع سازی شرکای خود و بهره‌مندی از ظرفیت آن‌ها، ایالات متحده را در راستای تحقق اهداف هسته‌ای خود تحریک کند. به این معنا که افزایش امکان نقش‌آفرینی روسیه و چین که محدودیت‌های کمتری برای انتقال تأسیسات اتمی به عربستان دارند، باعث تسریع ورود آمریکا به این برنامه می‌شود و این مسئله بهانه‌ای می‌شود تا مقامات آمریکا برای ساکت کردن مخالفان داخلی یا توجیه مخالفان خارجی خود در رژیم صهیونیستی، به یادآوری خطر نفوذ این رقبا بپردازند. عربستان در مسیر تحقق اهداف هسته‌ای خود با برخی موانع منطقه‌ای مواجه است. طبق منطق قدرت و رقابت در منطقه خلیج فارس و خاورمیانه، علاوه بر ایران، کشورهای ترکیه و قطر به‌عنوان رقبای منطقه‌ای و حتی امارات متحده عربی به‌عنوان هم‌پیمان عربستان، مخالف برخورداری ریاض از بازدارندگی هسته‌ای بوده و تحقق چنین هدفی را به ضرر خود ارزیابی می‌کنند.

در کنار این موضوعات، ریاض در مسیر توسعه برنامه هسته‌ای با برخی چالش‌های داخلی مواجه است. ضعف دانش بومی، مشکلات اقتصادی، خطر گروه‌های تکفیری و ناآرامی، جنگ یمن، عدم انسجام خاندان پادشاهی و عدم اجرای اصلاحات سیاسی از جمله موانعی هستند که به شکل مستقیم و غیرمستقیم ابعاد از امنیت داخلی این کشور را دچار چالش و موجب کاهش اعتماد به ثبات بلندمدت این کشور شده است.

منابع و مآخذ

آدمی، علی، کشاورز مقدم، الهام (۱۳۹۳)، «قابلیت بازدارندگی هسته‌ای ایران از چشم‌انداز نواقح‌گرایی»، فصلنامه سیاست جهانی، دوره سوم، شماره اول، صص ۲۰۷-۲۳۷.

ناصری، سیروس (۱۳۹۲)، "تبدیل ۵+۱ به ۵+۲ نه مطلوب و نه شدنی است"، دیپلماسی ایرانی، قابل‌دستیابی در:

[Http://Irdiplomacy.Ir/Fa/News/1925847/](http://Irdiplomacy.Ir/Fa/News/1925847/)

عسگرخانی، ابومحمد (۱۳۷۷)، "سیری در نظریه‌های بازدارندگی، خلع سلاح و کنترل تسلیحات هسته‌ای، مجله سیاست دفاعی"، شماره ۲۵، صص ۲۰-۴۸.

سیمبر، رضا، پیرمحمدی، سعید و کامران لطفی (۱۳۹۸)، "نقش لابی سعودی در آمریکا در روند امنیتی سازی برنامه هسته‌ای ایران"، فصلنامه آفاق امنیت، سال یازدهم، شماره چهارم، صص ۷۲-۱۰۶.

دهقانی فیروزآبادی، سید جلال، علوی، سید محمدعلی (۱۳۹۵)، "روند امنیتی سازی فعالیت هسته‌ای جمهوری اسلامی ایران توسط لابی اسرائیل در آمریکا از منظر مکتب کپنهاگ"، فصلنامه پژوهش‌های راهبردی سیاست، سال پنجم، شماره ۱۷، صص ۳۹-۵۸.

دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (۱۳۹۸)، "بیانات مقام معظم رهبری در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی"، قابل‌دسترسی در:

[Http://Farsi.Khamenei.Ir/Speech-Content?Id=42061](http://Farsi.Khamenei.Ir/Speech-Content?Id=42061)

خبرگزاری مهر، (۱۳۹۸)، "بیانیه پایانی چهلمین نشست سران شورای همکاری خلیج فارس در ریاض"، قابل‌دسترسی در:

[Https://Www.Mehrnews.Com/News/4794445/](https://Www.Mehrnews.Com/News/4794445/)

خبرگزاری فارس (۱۳۹۹)، "غرب‌آبادی: آیا کشوری در منطقه وجود دارد که پادشاهی سعودی در آن درگیر نباشد؟"، قابل‌دسترسی در:

[Https://Www.Farsnews.Ir/News/13990329000137/](https://Www.Farsnews.Ir/News/13990329000137/)

خبرگزاری ایسنا، (۱۳۹۸)، "نگرانی ایران از برنامه مخفی هسته‌ای عربستان"، قابل‌دسترسی در:

[Https://Www.Isna.Ir/News/98062512189/](https://Www.Isna.Ir/News/98062512189/)

خبر آنلاین (۱۳۹۹)، "موضع‌گیری عربستان نسبت به قطعنامه ضدایرانی شورای حکام"، قابل‌دسترسی در:

[Https://Www.Khabaronline.Ir/News/1363916/](https://Www.Khabaronline.Ir/News/1363916/)

خبر آنلاین (۱۳۹۸)، "سفیر ایران به ادعاهای آمریکا، عربستان و رژیم صهیونیستی در شورای حکام پاسخ داد"، قابل‌دسترسی در:

[Https://Www.Khabaronline.Ir/News/1401372/](https://Www.Khabaronline.Ir/News/1401372/)

Arabnews (2019), "Saudi Arabia Calls For 'Deterrent Measures' Against Iran's Nuclear Violations", Available At: <https://Www.Arabnews.Com/Node/1553111/Saudi-Arabia>

Bloomberg (2019), "First Images Of Saudi Nuclear Reactor Show Plant Nearing Finish", Available At: <https://Www.Bloomberg.Com/News/Articles/2019-04-03/First-Images-Of-Saudi-Nuclear-Reactor-Show-Plant-Nearing-Finish>

Buchholz, Katharina (2020), "The Countries Emitting The Most Co2 Per Capita", Available At: <https://www.statista.com/chart/20903/countries-emitting-most-co2-per-capita/>

Cbsnews (2018), "Saudi Crown Prince: If Iran Develops Nuclear Bomb, So Will We", Available At: <https://www.cbsnews.com/news/saudi-crown-prince-mohammed-bin-salman-iran-nuclear-bomb-saudi-arabia/>

Congressional Research Service (2019), Available At: <https://fas.org/sgp/crs/nuke/rs22937.pdf>

Crsreports.congress (2020), "Prospects For Enhanced U.S.-Saudi Nuclear Energy Cooperation", Available At: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10799>

Crsreports.congress.gov (2019), "Prospects For Enhanced U.S.-Saudi Nuclear Energy Cooperation", Available At: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/IF/IF10799>

Dilanian, Ken (۲۰۱۹), "Flynn-Backed Plan To Transfer Nuclear Tech To Saudis May Have Broken Laws, Say Whistleblowers", Available At: <https://www.nbcnews.com/politics/congress/flynn-backed-plan-transfer-nuclear-tech-saudis-may-20have-broken-n973021>

English.Alarabiya (2019), "Saudi Arabia Plans To Enrich Uranium For Nuclear Power Program: Energy Minister", Available At: <https://english.alarabiya.net/en/business/energy/2019/09/09/saudi-arabia-to-proceed-with-nuclear-power-program-energy-minister.html>

Ference24 (2021), "Israel Open To German Efforts To Expand Iran Deal", Available At: <https://www.france24.com/en/live-news/20201224-israel-open-to-german-efforts-to-expand-iran-deal>

Fitzpatrick, Mark (2016), "Saudi Arabia, Pakistan and The Nuclear Rumour Mill", University Of California, San Diego.

France24 (2019), "Is Saudi Arabia On Track To Become A Nuclear Power?", Available At: <https://www.france24.com/en/20190409-saudi-arabia-nuclear-reactor-energy-iaea-iran>

Govinfo.Gov (2021), Available At: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/bills-117s1146is/pdf/bills-117s1146is.pdf>

Gramer (2019), "U.S. Senate Targets Saudi Nuclear Technology", Available At: <https://foreignpolicy.com/۲۰۱۹/۲۰۱۹/us-senate-targets-saudi-nuclear-technology-senate-van-hollen-lindsey-graham/>

H. Kahl, Colin, G. Dalton, Melissa and Matthew Irvine (2013), "Atomic Kingdom If Iran Builds The Bomb, Will Saudi Arabia Be Next?", Center For A New American Security.

Hickey, Samuel (2018), "China's Nuclear Diplomacy In The Middle East", Available At: <https://thediplomat.com/2018/10/chinas-nuclear-diplomacy-in-the-middle-east/>

Hirtenstein, Anna (2017), "Saudis Accelerating Sunward Tilt In Charge For Oil Revenue", Available At: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2016-12-21/saudis-seen-accelerating-sunward-tilt-in-charge-for-oil-revenue>

<https://www.nextbigfuture.com/2019/04/saudi-arabia-works-with-south-korea-china-argentina-on-nuclear-power.html>

Iaea (2018), Available At: "Iaea Reviews Saudi Arabia's Nuclear Power Infrastructure Development", Available At: <https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/iaea-reviews-saudi-arabias-nuclear-power-infrastructure-development>

Iaea (A)(2019), "The Text Of The 2017 Co-Operative Agreement For Arab States In Asia For Research, Development and Training Related To Nuclear Science and Technology (Arasia)", Available At: <https://www.iaea.org/publications/documents/infcircs/the-text-of-the-2017-co-operative-agreement-for-arab-states-in-asia-for-research-development-and-training-related-to-nuclear-science-and-technology-arasia>

Iaea(B) (2019), "Saudi Arabia Signs Its First Country Programme Framework (Cpf) For 2017-2021", Available At: <https://www.iaea.org/newscenter/news/saudi-arabia-signs-its-first-country-programme-framework-cpf-for-2017-2021>

Iaea(C) (2019), "Statement Of The Head Of Delegation Of The Kingdom Of Saudi Arabia At The Iaea 63rd General Conference Vienna; Austria 16-20 September, 2019", Available At: https://www.iaea.org/sites/default/files/19/09/Gc63-saudi-arabia_en.pdf

Johnson, Keith (2019) "Who's Afraid Of Saudi Nukes?", Available At: <https://foreignpolicy.com/2019/02/22/whos-afraid-of-saudi-nukes-123-kashoggi-mbs-russia-china/>

Kacare.Gov.Sa (2019), <https://www.kacare.gov.sa/en/snaep/pages/ov.aspx0>

Kahle, H.Colin, Dalton, Melissa & Matthew Irvin (2013), Center For A New American Security.

Mazzetti, Mark, E. Sanger, David & William J. Broad (2020), "U.S. Examines Whether Saudi Nuclear Program Could Lead To Bomb Effort", Available At: <https://www.nytimes.com/2020/08/05/us/politics/us-examines-saudi-nuclear-program.html>

Meshkati, Najmedin (2019), "Gulf Escalation Threatens Drinking Water", Available At: <https://lobelog.com/gulf-escalation-threatens-drinking-water>

Reuter (2020), "Iaea In Wide-Ranging Talks With Saudi Arabia On Tougher Nuclear Checks", Available At: <https://www.reuters.com/article/Iduskbn2652lz>

Reuters (2021), "Macron Supports U.S.-Iran Dialogue, Floats Himself As 'Honest Broker'", Available At: <https://www.reuters.com/article/us-usa-iran-france-Iduskbn2a42q6>

Reuters(2010), "Cut Off Head Of Snake" Saudis Told U.S. On Iran', Available At: <https://www.reuters.com/article/US-Wikileaks-Iran-Saudis/Cut-Off-Head-Of-Snake-Saudis-Told-U-S-On-Iran-Idustre6as02b20101129>

Reuters(A)(2019), <https://www.reuters.com/article/us-saudi-iaea-membership/saudi-arabia-wins-membership-in-the-iaea-board-of-governors-state-news-agency-Iduskbn1w42p4>

Reuters(B) (2019), "Qatar Asks Iaea To Intervene Over 'Threat' Posed By Uae Nuclear Plant", Available At: <https://www.reuters.com/article/us-qatar-emirates-nuclearpower-exclusive/exclusive-qatar-asks-iaea-to-intervene-over-threat-posed-by-uae-nuclear-plant-Iduskcn1r120l>

Roberts, William (2019), "Donald Trump Rushing To Sell Saudi Arabia Nuclear Technology", Available At: <https://www.aljazeera.com/news/2019/02/report-trump-rushing-sell-saudi-arabia-nuclear-technology-190219181918317.html>

- Saudiembassy, (2018), "Kingdom Of Saudi Arabia's Statement On The United States Withdrawal From The Jcpoa", Available At: <https://www.saudiembassy.net/news/kingdom-saudi-arabias-statement-united-states-withdrawal-jcpoa>
- Sheikh Mohammed (2020), Available At: <https://twitter.com/hhshkmohd/status/1289470879697711104?s=09>
- Spa (2019), "Kingdom Welcomes Us Decision To Halt Sanctions Waivers For Iran's Fordow Plant", Available At: <https://www.spa.gov.sa/viewstory.php?lang=en&newsid=2001234>
- Spglobal (2019), Available At: <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/oil/071519-russia-saudi-arabia-in-talks-on-new-oil-gas-petchems-nuclear-cooperation>
- Tandon (2019), <https://news.yahoo.com/iaea-asks-saudis-safeguards-first-nuclear-reactor-162008392.html>
- Theguardian (2018), "Saudi Arabia May Dig Canal To Turn Qatar Into An Island", Available At: <https://www.theguardian.com/world/2018/sep/01/saudi-arabia-may-dig-canal-to-turn-qatar-into-an-island>
- Tv7israelnews (2018), "Pm Netanyahu: Regional Powers Seek To Enrich Uranium", Available At: <https://www.tv7israelnews.com/pm-netanyahu-regional-powers-seek-to-enrich-uranium/>
- Vanhollen.Senate.Gov (2020), "Van Hollen, Bipartisan Group Of Senators Press For Answers On Saudi Arabia's Nuclear Capabilities", Available At: <https://www.vanhollen.senate.gov/news/press-releases/van-hollen-bipartisan-group-of-senators-press-for-answers-on-saudi-arabias-nuclear-capabilities>
- Wang, Brian, <https://www.nextbigfuture.com/2019/04/saudi-arabia-works-with-south-korea-china-argentina-on-nuclear-power.html>
- World Nuclear Industry Status Report, Central European University (CeU) Budapest, Hungary, September 2019, Available At: <https://www.worldnuclearreport.org/img/pdf/wnisr2019-hr.pdf>
- World Nuclear Industry Status Report, Central European University (CeU) Budapest, Hungary, September 2020, Available At: https://www.worldnuclearreport.org/img/pdf/wnisr2020-v2_lr.pdf
- World-Nuclear.Org (2019), "Nuclear Power In Saudi Arabia", Available At: <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-o-s/saudi-arabia.aspx>
- Williams, Ian, Shaikh, Shaan (2020), "The Missile War In Yemen", The Center For Strategic and International Studies (CSIS).

پروشکاه علوم انسانی ومطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی